

Наукові перспективи
Видавнича група

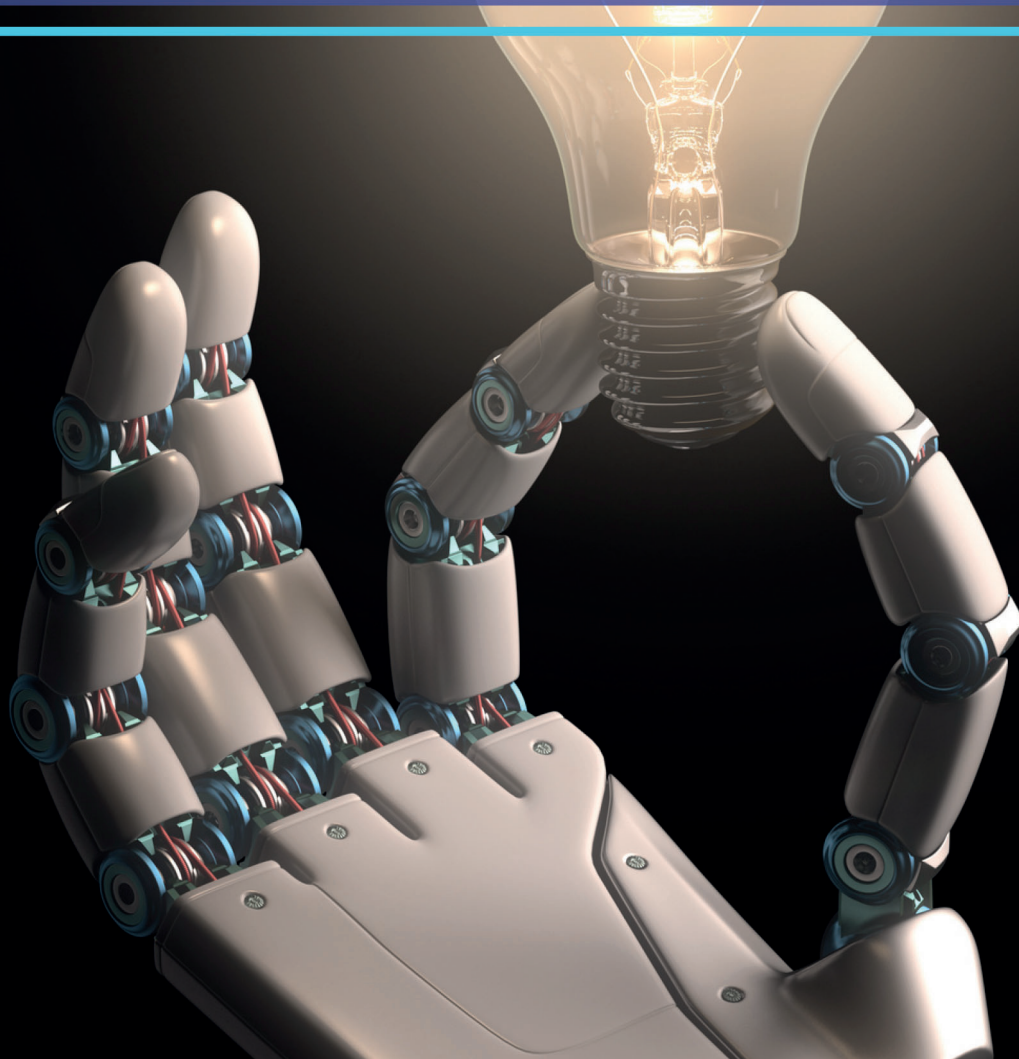
№ 3 (31)

2024

НАУКА і ТЕХНІКА

серія: право, серія: економіка, серія: педагогіка,
серія: техніка, серія: фізико-математичні науки

СЬОГОДНІ

З Україною

в серці!

Видавнича група «Наукові перспективи»

**Громадська наукова організація «Всеукраїнська Асамблея
докторів наук із державного управління»**

Громадська організація «Асоціація науковців України»

«Наука і техніка сьогодні»

*(Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)*

Випуск № 3(31) 2024

Київ – 2024

Publishing Group «Scientific Perspectives»

**Public Scientific Organization «Ukrainian Assembly of
Doctors of Sciences in Public Administration»**

Public organization «Association of Scientists of Ukraine»

"Science and technology today"
*("Pedagogy" series, "Law" series, "Economics" series,
"Physical and mathematical sciences" series, "Technics" series)*

Issue № 3(31) 2024

Kiev – 2024

**«Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право»,
Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»):
журнал. 2024. № 3(31) 2024. С. 1055**

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 07.04.2022 № 320 журналу присвоєно категорію "Б" із економіки та педагогіки (спеціальності – 015 - Педагогічні науки; 076 - Економічні науки)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530 журналу присвоєно категорію "Б" із права (спеціальність – 081 Юридичні науки)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 10.10.2022 № 894 журналу присвоєно категорію "Б" із техніки (спеціальність - 122 Комп'ютерні науки)

Журнал видається за підтримки Міждержавної гільдії інженерів консультантів, Інституту філософії та соціології Національної Академії Наук Азербайджану (Баку, Азербайджан), Християнської академії педагогічних наук України та Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання

Рекомендовано до видавництва Президією Всеукраїнської Асамблеї докторів наук з державного управління (Рішення від 25.03.2024, № 9/3-24)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), міжнародної пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible

Головний редактор: Сопілко Ірина Миколаївна - доктор юридичних наук, професор, Відмінник освіти України, Лауреат Премії Президента України для молодих вчених, Лауреат Премії Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок, академік Академії наук вищої школи України, Заслужений юрист України (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

- Артемчук Володимир Олександрович - доктор технічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту проблем моделювання в енергетиці ім. Г.Є. Пухова НАН України (Київ, Україна)
- Бахов Іван Степанович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- Будник Вікторія Анатоліївна - кандидат економічних наук, професор, професор кафедри бізнес-логістики та транспортних технологій Державного університету інфраструктури та технологій (Київ, Україна)
- Волк Павло Павлович – доцент кафедри водної інженерії та водних технологій Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- Гирка Ольга Ігорівна - кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри товарознавства, митної справи та управління якістю Львівського торговельно-економічного університету (Львів, Україна)
- Гнатюк Сергій Олександрович - кандидат технічних наук, доцент, заступник декана факультету аеронавігації, електроніки та телекомунікацій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Дацій Олександр Іванович - доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- Дівізніук Михайло Михайлович - доктор фізико-математичних наук, професор, Завідувач відділу Відділу цивільного захисту та інноваційної діяльності Державної установи Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України (Київ, Україна)
- Дяденчук Альона Федорівна - кандидат технічних наук, старший викладач кафедри вищої математики і фізики Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (Мелітополь, Україна)
- Забулонов Юрій Леонідович - доктор технічних наук, професор, Член-кореспондент НАН України, директор Державної установи «Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України» (Київ, Україна)
- Ільїн Валерій Юрійович - доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
- Ільїна Анастасія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління і адміністрування Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)
- Кардаш Оксана Любомирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій та економічної кібернетики Навчально-наукового інституту автоматичної, кібернетики та обчислювальної техніки Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, Україна)
- Квасніков Володимир Павлович – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютеризованих електротехнічних систем та технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

- Коваленко Валентин Васильович - доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник сектору авторського права та суміжних прав лабораторії авторського права та інформаційних технологій Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (Київ, Україна)
- Коваленко Олена Михайлівна - кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу профільного навчання Інституту педагогіки НАПН України (Київ, Україна)
- Комнатний Сергій Олександрович - докторант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)
- Кравчук Володимир Миколайович — доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
- Кузьмич Людмила Володимирівна - доктор технічних наук, головний науковий співробітник Інституту водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України (Київ, Україна)
- Куницький Сергій Олегович - кандидат технічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник науково-дослідної частини Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- Лук'янчук Олександр Петрович — кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри будівельних, дорожніх, меліоративних, сільськогосподарських машин та обладнання Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- Маджд Світлана Михайлівна - доктор технічних наук, професор, професор кафедри зеленої економіки та економіки природокористування Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління (Київ, Україна)
- Мануель Давид Массено - доцент відділу права та захисту даних, старший науковий співробітник і член координаційного комітету лабораторії UbiNET, запрошений член PDPC, член-консультант комісії цифрового права муніципальних адвокатських колегій Кампінаса та Прая-Гранде (Сая-Паулу), а також Комісії з інновацій, управління та технологій муніципальної адвокатської колегії Гуарульюса, коментатор IODA, почесний член IDEIA Institute, член Наукового комітету MICHR, член EDEN, член-кореспондент RedNAC, член UMAU, член-кореспондент UBAU (Португалія)
- Микитин Тарас Миронович - кандидат технічних наук, завідувач кафедри менеджменту Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, Україна)
- Миргород-Карпова Валерія Валеріївна - кандидат юридичних наук, заступник директора з наукової роботи, старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)
- Мізюк Вікторія Анатоліївна - кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)
- Мірошніченко Валентина Іванівна - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (Хмельницький, Україна)
- Міхальський Томаш — доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Польща)
- Огієнко Микола Миколайович - кандидат технічних наук, професор кафедри організації авіаційних робіт та послуг Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Одарченко Роман Сергійович - завідувач кафедри телекомунікаційних та радіоелектронних систем Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Оніщенко Наталя Миколаївна - доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік НАПН України, завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України (Київ, Україна)
- Опанасенко Володимир Миколайович — доцент кафедри комп'ютеризованих електротехнічних систем та технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Охрімченко (Жмурко) Тетяна Олександрівна - старший науковий співробітник кафедри комп'ютеризованих систем управління Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Павлов Костянтин Володимирович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва і маркетингу Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
- Поліщук Віталій Васильович — кандидат сільськогосподарських наук, завідувач відділу зрошення, відділення меліорації Інституту водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України (Київ, Україна)
- Приходькіна Наталя Олексіївна - доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
- Стахова Анжеліка Петрівна — старший викладач кафедри комп'ютеризованих електротехнічних систем та технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Турчинова Ганна Володимирівна — кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
- Фесенко Андрій Олексійович - кандидат технічних наук, асистент кафедри кібербезпеки та захисту інформації Київського національного університету імені Тараса Шевченка. (Київ, Україна)
- Черненко Варвара Петрівна - кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри інформатики і вищої математики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (Кременчук, Україна)
- Чернуха Надія Миколаївна — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
- Чумак Оксана Володимирівна - доктор економічних наук, доцент, науковий співробітник відділу статистики і аналітики вищої освіти Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики», (Київ, Україна)
- Шандра Наталія Андріївна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- Шеремет Інеса Володимирівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри медикобіологічних та валеологічних основ охорони життя і здоров'я Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна)
- Якимчук Аліна Юрївна - доктор економічних наук, професор, Академік економічних наук України, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- Якимчук Олег Феодосійович - керівник групи білінгу Відділу бізнес-систем Департаменту інформаційних технологій ПРАТ «Рівнеобленерго» (Рівне, Україна)
- Яцишин Андрій Васильович - доктор технічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Відділу цивільного захисту та інноваційної діяльності Державної установи «Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України» (Київ, Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

© автори статей, 2024

© Видавнича група «Наукові перспективи», 2024

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Право»

Андрусяк І.П.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОАКТИВНОГО, КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ У СФЕРІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

14

Бобко В.Г.

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ У СПРАВАХ ПРО ВИДАЧУ І ПРОДОВЖЕННЯ СУДОМ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ

23

Буряченко О.А.

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

36

Довгань В.М.

ПЕРСПЕКТИВИ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

45

Драган О.В.

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІХ З КОРУПЦІЄЮ: СУДОВА ПРАКТИКА

57

Дутов М.М., Сидоренко В.В.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ РОЗРОБКИ РЕГЛАМЕНТУ З УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИМ СОЮЗОМ ЄС

67

Іванюра І.С., Шевченко Д.В., Зінченко А.В.

ЧИ ІСНУЄ ПРАВО НАРОДУ НА ПОВСТАННЯ?

78

Кулик М.Й., Терещенко Ю.В., Сімчук А.С.

ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ОСОБИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОСВІДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

96

Лесняк В.Ю.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ РОЗПОДІЛУ ВЛАДИ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

105

Маліневський О.М.

АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ

117

- Михайленко В.В.** **130**
*ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ З ОТРИМАННЯ
АВТОРИЗАЦІЇ АВТОРИЗОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ОПЕРАТОРА В
УКРАЇНІ*
- Оніщик Ю.В., Коваль О.М.** **142**
ФОРМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ
- Павловська Н.В.** **152**
ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ВЕТЕРИНАРНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ
- Рижиков В.С.** **163**
*НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО
НАУКОВОГО ТА ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В
СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ*
- Романенко Л.М.** **173**
*СТАТУС ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В КРАЇНАХ ЄС ЯК СТАТУС БІЖЕНЦЯ ЧИ
ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ*
- Санжаровська Л.І.** **182**
*ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СФЕРІ ОХОРОНИ
ЗДОРОВ'Я*
- Сербин Р.А.** **193**
*ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ В
УКРАЇНІ*
- Сопілко І.М.** **203**
*АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ
ДОЗВІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ СФЕРИ МІСТОБУДУВАННЯ)*
- Стукало Н.Ю.** **214**
*КВАЛІФІКАЦІЯ ЛІКАРСЬКОЇ ПОМИЛКИ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ
СУЧАСНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ*
- Фарафонова І.А.** **226**
МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ УКРАЇНИ ЯК ФЕНОМЕН ПРАВА
- Фастовець Н.В., Власюк Т.М.** **235**
*НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ УКРАЇНИ*

Чурпіта Г.В., Кирдан Б.В., Петровський А.В. 253
ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

Шевченко Л.В. 264
ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ МОБІНГУ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Шепель Т.П. 274
*КАДРОВІ ПРОЦЕДУРИ ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ КОМЕРЦІЙНИХ СУДІВ
ЗА УЧАСТЮ ОРГАНІЗАЦІЙ БІЗНЕСУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ І СВІТУ
(ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)*

СЕРІЯ «Економіка»

Байцар А.Л., Матвійв В.П., Бродська Х.О. 283
*СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-
ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ*

Беззубко Л.В., Положенцев Д.В., Акопов С.Е. 291
МІГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Бобиль В.В., Марценюк Л.В., Матусевич О.О., Лебедєва В.К. 302
*ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО
КАПІТАЛУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В ПРОЦЕСІ
ЦИФРОВІЗАЦІЇ*

Гавриленко О.С., Демешко Ю.О., Федоров О.В., Зіміна Ю.О. 316
*ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ТА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ІНСТИТУТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ
СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ*

Кацюба І.Р., Русин-Гриник Р.Р., Шевченко С.Г. 332
*ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВ ЕНЕРГЕТИКИ В
СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ*

Краснюк М.Т., Цалко Т.Р., Невмержицька С.М., Кулинич Ю.М. 346
*ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА МОДЕЛІ У ПРОЄКТНОМУ
МЕНЕДЖМЕНТІ НАФТОГАЗОВОЇ КОМПАНІЇ*

Ливдар М.В., Новосад Д.І. 367
*ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ: ІННОВАЦІЙНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ
ДЛЯ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ*

Мамонов К.А., Гой В.В., Пруненко Д.О., Коваленко Л.Б., Притула М.В. 381
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Онофрійчук А.П. **390**
*КАТЕГОРІЙНИЙ БАЗИС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНОЇ
СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ*

Семененко Ю.С. **403**
*ВИКОРИСТАННЯ BIG DATA ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ*

Харчук В.Ю. **416**
*НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ПІДґРУНТЯ ВРАХУВАННЯ КОМПЛАСНС-
РИЗИКУ У БІЗНЕС-ПРОЦЕСАХ ОРГАНІЗАЦІЙ*

Шелестова А.М. **426**
*ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ АВТОМАТИЗАЦІЇ БІЗНЕСУ: ПРИЗНАЧЕННЯ
ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ КОМПАНІЙ*

СЕРІЯ «Педагогіка»

Артюшенко А.О., Ягодін С.А., Субота В.В. **440**
*ОСОБИСТІСНА РІШУЧІСТЬ І ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПРОЯВУ В УЧНІВ
8-17 РОКІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ*

Бержанір А.Л., Запорожець М.О. **450**
*ФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУЧАСНИХ ПАРАДИГМ
ОСВІТИ*

Бойчев І.І. **459**
*РОЛЬ І МІСЦЕ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ
СТАНДАРТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ*

Борщенко В.В., Тітова Г.В. **472**
*ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ*

Гаврилов І.С. **484**
*ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ДО ВИКЛИКІВ ПОВ'ЯЗАНИХ
ІЗ ІНТЕГРАЦІЄЮ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ*

Гагарін М.І. **492**
ФІЗИЧНІ ВПРАВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ

Дорофєєв А.С. **502**
*ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ВИЩИХ
ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ*

СЕРІЯ «Педагогіка»

УДК 37.032

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3\(31\)-440-449](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3(31)-440-449)

Артюшенко Андрій Олександрович доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії, методики фізичного виховання, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, б-р. Шевченка 81, м. Черкаси, 18031, тел.: (0472) 37-21-42, <https://orcid.org/0000-0002-2954-2714>

Ягодін Сергій Анатолійович аспірант кафедри теорії, методики фізичного виховання, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, <https://orcid.org/0009-0002-5138-166X>

Субота Вікторія Володимирівна старший викладач кафедри фізичного виховання та здоров'я людини, Черкаський державний технологічний університет, б-р. Шевченка 460, м. Черкаси, <https://orcid.org/0000-0002-6358-6083>

ОСОБИСТІСНА РІШУЧІСТЬ І ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПРОЯВУ В УЧНІВ 8-17 РОКІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті висвітлено взаємозв'язок прояву вольових якостей з фізичним розвитком та уточнена сутність поняття «особистісна рішучість». Показано, що поняття «особистісна рішучість» змикається з проблемою вольового розвитку людини. В результаті теоретичного аналізу проблеми волі можна впевнено говорити, що в основі вольової поведінки знаходиться прийняття людиною в результаті складної інтелектуальної роботи рішення про дію. Саме прийняття рішення в результаті «боротьби мотивів» є проявом особистісної рішучості, проявом волі. Таким чином, позитивно сформовані вольові якості, та їх прояв у процесі практичної діяльності є запорукою успішного освітнього процесу.

Проаналізовано погляди науковців щодо сутності поняття «воля», «вольові якості» у психологічному, педагогічному аспектах; наголошується на значенні навчально-фізкультурної діяльності щодо їх особливостей формування.

Зроблено висновки про те, що у процесі організації освітнього процесу з дітьми, педагогам слід урахувувати зміст, форми та методи виховної роботи, а також інтереси та бажання школярів.

Акцентується увага, що саме систематична, напружена і успішна діяльність з поступовим підвищенням труднощів, приростом особистісних досягнень є основою для вольового розвитку учнів загальноосвітньої школи. Констатовано, що прийняття рішення в результаті «боротьби мотивів» є проявом особистісної рішучості, проявом волі. Прийняття рішення про дію в результаті роздумів і подумкового аналізу зовнішніх і внутрішніх умов досягнення мети, її значущості для суб'єкта є основною функцією волі. В нашому розумінні воля і особистісна рішучість – це одне й те ж. Прояви особистісної рішучості пов'язуються з вольовими якостями людини.

Перспективними є такі напрямки подальшої роботи: вивчення інших складових особистісної рішучості (теоретична, психологічна готовність до діяльності, мотивація, інтелект, моральні якості) та їхнього значення для вольового розвитку людини, для формування здатності до прийняття розумних рішень про власні дії в конкретних ситуаціях навчально-тренувальної діяльності.

Ключові слова: особистісна рішучість, вольовий розвиток, вольові якості, фізичний розвиток.

Artyushenko Andrii Oleksandrovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Shevchenko Br., 81, Cherkasy, 18031, tel. : (0472) 37-21-42, <https://orcid.org/0000-0002-2842-0168>

Yahodin Serhii Anatolyevich PhD student of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Cherkasy National University in the name of Bohdan Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0009-0002-5138-166X>

Subota Viktoriia Volodymyrivna Senior Lecturer at the Department of Physical Education and Human Health, Cherkasy State Technological University, Shevchenko Br., 460, Cherkasy, <https://orcid.org/0000-0002-6358-6083>

PERSONAL DETERMINATION AND FEATURES OF ITS MANIFESTATION IN 8-17-YEAR-OLD STUDENTS IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL AND PHYSICAL CULTURAL ACTIVITIES

Abstract. The article highlights the relationship between the manifestation of strong-willed qualities and physical development and specifies the essence of the concept of "personal determination". It is shown that the concept of "personal determination" is connected with the problem of willful development of a person. As a result of the theoretical analysis of the problem of will, we can confidently say

that the basis of volitional behavior is a person's decision to act as a result of complex intellectual work. Making a decision as a result of a "struggle of motives" is a manifestation of personal determination, a manifestation of will. Thus, positively formed volitional qualities and their manifestation in the process of practical activity are the key to a successful educational process.

The views of scientists regarding the essence of the concept of "will", "willed qualities" in psychological and pedagogical aspects have been analyzed; emphasis is placed on the importance of educational and physical activity in relation to their formation features.

It was concluded that in the process of organizing the educational process with children, teachers should take into account the content, forms and methods of educational work, as well as the interests and wishes of schoolchildren.

Emphasis is placed on the fact that it is systematic, intense and successful activity with gradually increasing difficulties and an increase in personal achievements that is the basis for the volitional development of secondary school students. It was established that making a decision as a result of a "struggle of motives" is a manifestation of personal determination, a manifestation of will. Making a decision to act as a result of reflection and mental analysis of the external and internal conditions for achieving the goal, its significance for the subject is the main function of the will. In our understanding, will and personal determination are one and the same. Manifestations of personal determination are associated with willpower of a person. The following directions of further work are promising: the study of other components of personal determination (theoretical, psychological readiness for activity, motivation, intelligence, moral qualities) and their importance for the willful development of a person, for the formation of the ability to make reasonable decisions about one's own actions in specific educational situations training activity.

Keywords: personal determination, volitional development, volitional qualities, physical development.

Постановка проблеми. Особистісна рішучість, здатність до вольової регуляції є високо значущими для багатьох видів професійної діяльності і суспільно активної поведінки. Проте аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що змістова сутність поняття «особистісна рішучість» залишається практично не визначеною. Рішучість частіше за все розглядається в числі інших вольових якостей, які сприяють прийняттю рішення про дію. Проблема прийняття рішення, або вибору, як правило, пов'язується психологами з однією з вузлових проблем мотивації і волі – проблемою конфліктів спонук і їхнього вирішення [1].

Рішучість та впевненість на нашу думку – є рушійними вольовими якостями для розвитку сучасної, успішної, з хорошою самооцінкою та

повагою в колективі і суспільстві в цілому людини, оскільки ці якості допомагають формувати позитивне мислення, самоповагу та внутрішню мотивацію. А для дітей молодшого шкільного віку, ці якості мають, ще більш важливіше значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В даний час в психологічній літературі представлена велика кількість робіт з проблеми волі. Але відсутність єдиних критеріїв оцінювання рівня вольового розвитку і єдиної термінології, неоднозначність підходів до визначення волі не наближують, а ще більш ускладнюють і віддаляють визначення змістової сутності вольової поведінки людини від її вихідного розуміння [2]. Так, у сучасному психологічному тлумачному словнику поняття "рішучість" трактується, як здатність людини самостійно приймати свідоме і обдумане рішення та негайно втілювати його в практичну діяльність.

Також про природу та зміст рішучості йдеться і в "Енциклопедії психології", де О. Степанов визначає, що ця якість проявляється у здатності людини без вагань приймати обдумані й відповідальні рішення та реалізувати їх в трудовій діяльності.

За Є.П.Ільїним рішучість — це вольова якість, яка характеризується вчасним ухваленням і виконанням рішення у значущій для людини ситуації, тобто в ситуації, коли ухвалення невдалого рішення може призвести до неприємних наслідків для самої людини або для її оточення.

У Dictionary of the English Language (Fifth Edition) рішуча людина визначається як така, що здатна протягом тривалого часу проявляти наполегливість для досягнення поставленої мети, тверда у намірах та переконаннях; характеризується твердістю та наполегливістю характеру, вірить у власні сили.

Розповсюджене в даний час розуміння рішучості тільки як окремої вольової якості є, на наш погляд, дуже вузьким і не відображає повною мірою сутність процесу прийняття рішення. Ми впевнені, що треба вести мову про особистісну рішучість, рівень прояву якої можна ототожнювати з рівнем вольового розвитку особистості [3].

Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що поняття «особистісна рішучість» змикається з проблемою вольового розвитку людини. Вирішення проблем методичного характеру потребує ґрунтовного вивчення основних складових особистісної рішучості, а також чинників, які впливають на рівень її прояву[4]. Ми вважаємо, що однією з основних складових особистісної рішучості є сукупність вольових якостей. Тому в своєму дослідженні ми спробували вивчити особливості прояву вольових якостей в учнів загальноосвітньої школи в процесі навчально-фізкультурної діяльності.

Таким чином, позитивно сформовані вольові якості, та їх прояв у процесі практичної діяльності є запорукою успішного освітнього процесу. Отже, на

нашу думку, у процесі організації освітнього процесу з дітьми, педагогам слід урахувати зміст, форми та методи виховної роботи, а також інтереси та бажання школярів.

Мета статті полягала в уточненні змістовної сутності поняття «особистісна рішучість» і у вивченні особливостей її прояву в учнів загальноосвітньої школи в процесі навчально-фізкультурної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У процесі експериментальної роботи був використаний комплекс методів дослідження, що включав: аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, констатуючий експеримент, педагогічне спостереження, методи математичної статистики.

Для вивчення особливостей прояву вольових якостей в учнів загальноосвітньої школи був проведений констатувальний експеримент. В експерименті брали участь учні 8-17 років.

Для оцінки вольових якостей в учнів у процесі виконання фізичних вправ на уроках фізичної культури за основу була взята методика А.І. Висоцького в нашій модифікації.

Оцінювання вольових якостей учнів здійснювалася трьома експертами. Оцінка відбувалася відповідно до наданої характеристики кожної вольової якості за п'ятибальною системою в процесі виконання ігрових вправ. В якості ігрових вправ використовувалися рухливі ігри, естафети, а також двостороння гра в баскетбол. Саме при виконанні ігрових вправ виникають ситуації, які вимагають прояву особистісної рішучості і всього спектру власних можливостей і вольових якостей [4]. Із трьох оцінок експертів виводилася середня. Оцінювалися не окремі якості, а дві групи вольових якостей за класифікацією К.Л.Бабаяна. Це пояснюється тим, що різноманітність і неоднозначність міркувань фахівців щодо змісту, кількості та діагностики вольових якостей призвели до необхідності їхньої класифікації. Підставою для поділу різних вольових якостей вважається динаміка процесів збудження і гальмування [5]. З деякими варіаціями різні автори умовно розділяють усі вольові якості на дві основні групи. До першої групи належать наполегливість, витримка і самовладання, другу складають ініціативність, рішучість і сміливість. Упорядкування вольових якостей за зазначеним принципом дозволяє, на наш погляд, впевненіше говорити про методику їхньої діагностики і значно спрощує роботу експертів у процесі педагогічного спостереження.

Для оцінки рівня прояву фізичних якостей: сили, швидкості, витривалості, спритності, гнучкості була використана програма тестування, за основу якої були взяті контрольні навчальні нормативи з програми по фізичній культурі. Крім того, в усіх учнів нами були зафіксовані і вивчені у взаємозв'язку з вольовими якостями показники фізичного розвитку і функціональної рухливості нервових процесів за допомогою інструментальної методики М.В.Макаренка.

Аналіз отриманих даних показує, що експертні оцінки вольових якостей першої і другої груп в учнів загальноосвітньої школи помітно відрізняються. Так, вольові якості першої групи (наполегливість, витримка, самовладання) незалежно від рівня фізичного розвитку найбільш високо оцінюються експертами у вікових періодах 10-11 років – 3,7-3,8 бала. При цьому у віці 10 років – 3,8 бала, у віці 11 років – 3,7 бала. У молодших школярів вольові якості першої групи оцінюються в 3,4 – 3,5 бала, тобто рівень їхнього прояву на 0,3-0,4 бала нижчий в порівнянні з віковими групами 10 і 11 років. В учнів від 12 до 17 років незалежно від рівня фізичного розвитку вольові якості першої групи оцінюються в основному в межах 3,5-3,7 бала.

Можна впевнено говорити, що рівень фізичного розвитку учнів загальноосвітньої школи практично не впливає на рівень прояву таких вольових якостей, як наполегливість, витримка, самовладання. Учні від 8 до 17 років, які мають різний рівень фізичного розвитку, суттєво не відрізняються за рівнем вольових якостей першої групи.

У віковому плані можна відмітити тенденцію до підвищення рівня прояву вольових якостей першої групи у вікових періодах 10 і 11 років. Така ж тенденція відмічається і при співставленні рівнів прояву вольових якостей другої групи (сміливість, рішучість, ініціативність). Саме в учнів 10 і 11 років вольові якості другої групи оцінюються значно вище, ніж в учнів молодших і старших вікових груп. В цілому ж можна відмітити, що в учнів загальноосвітньої школи з віком від 8 до 17 років рівень прояву вольових якостей другої групи змінюється не суттєво. В той же час незалежно від віку в учнів з високим рівнем фізичного розвитку вольові якості сміливість, рішучість, ініціативність оцінюються значно вище, ніж в учнів з низьким і середнім рівнем фізичного розвитку. Різниця в більшості випадків складає від 0,3 до 0,6 бала. На нашу думку, можна вважати, що у всіх вікових групах учні з високим рівнем фізичного розвитку почувають себе більш впевнено, діють сміливіше, рішучіше, ініціативніше.

Що стосується вольових якостей першої групи (наполегливості, витримки, самовладання), то отримані нами дані свідчать про їхню незалежність від рівня фізичного розвитку.

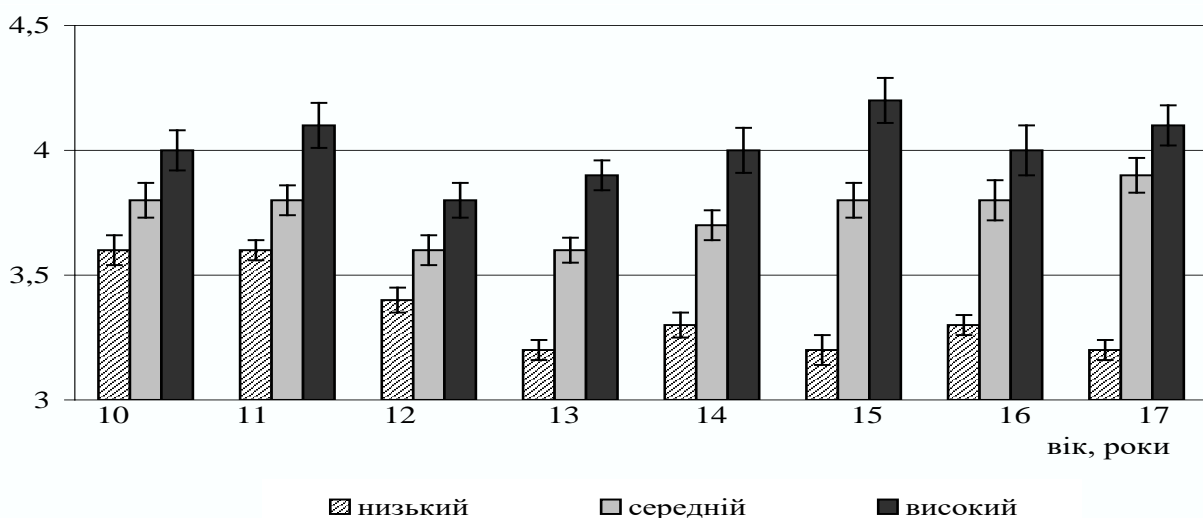
Відомо, що на рівень вольового розвитку людини впливають чинники біологічного і соціального характеру [6]. Так, залежність рівня вольових якостей від властивостей вищої нервової діяльності неодноразово підкреслювалося в роботах К.Л.Бабаяна, Г.М.Гагаєвої. А.В.Коробков, також підкреслює, що психічні і фізіологічні функції знаходяться в тісному діалектичному зв'язку, взаємно обумовлюючи розвиток як вольової активності, так і механізмів, що забезпечують її ефективне здійснення. Незважаючи на все це, результати наших досліджень не дозволяють говорити про наявність в учнів загальноосвітньої школи залежності вольових проявів від властивостей вищої нервової діяльності. Звертає на себе увагу той факт, що в учнів 8-17 років з низьким і високим рівнем ФРНП оцінки вольових

якостей першої і другої груп суттєво не відрізняються. Так, різниця в оцінках вольових якостей в учнів з низьким і високим рівнем ФРНП складає в більшості вікових періодів від 0 до 0,1 бала. В той же час відмічається тенденція до підвищення рівня прояву вольових якостей першої і другої груп з віком від 8 до 17 років.

У вікових періодах 8, 9 років вольові якості першої і другої групи оцінюються в більшості випадків на 0,3-0,4 бала нижче, ніж у старшокласників 16 і 17 років. На нашу думку, це можна пояснити більшим руховим досвідом старшокласників, що дозволяє в різних ігрових ситуаціях швидше приймати рішення про власні дії у відповідності з зовнішніми умовами і власними можливостями. Можна передбачати, що на відміну від учнів молодшого й середнього шкільного віку вольова регуляція старшокласників більшою мірою пов'язується з інтелектуальною основою, зі смисловим утворенням, із самоаналізом і самостимуляцією. Саме такі особливості вольових дій учнів старших класів відмічалися в роботах Т.І.Шульги і Є.П.Ільїна.

Отримані дані свідчать про те, що рівень прояву вольових якостей людини значною мірою залежить від рухової підготовленості (рис. 1). Аналогічні результати були одержані Є.П.Щербаковим, К.Л.Бабаяном, С.Н.Бубкою та іншими. Співставлення оцінок вольових якостей першої і другої групи дозволяє стверджувати, що при виконанні ігрових вправ на уроках фізичної культури учні з високим рівнем рухової підготовленості (рухового досвіду) суттєво випереджають своїх однолітків за показниками вольових якостей. Спостерігається чітка тенденція до значного підвищення рівня прояву вольових якостей учнів з підвищенням їхнього рухового (ігрового) досвіду.

Вольові якості першої групи (наполегливість, витримка, самовладання)

Вольові якості другої групи (сміливість, рішучість, ініціативність)

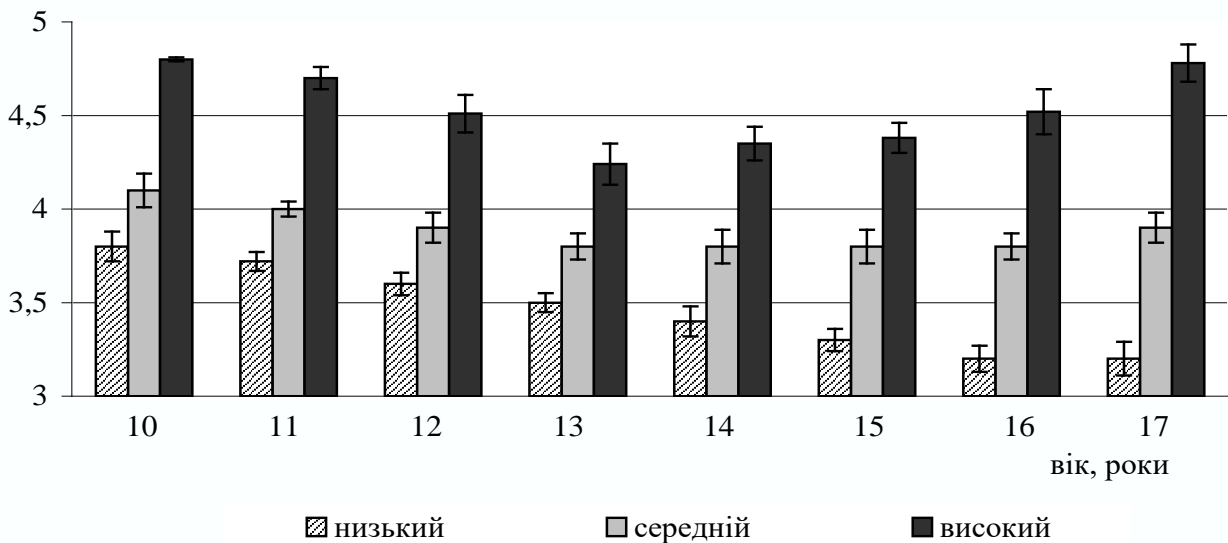

Рис.1. Особливості прояву вольових якостей (в балах) в учнів з різним рівнем ігрової підготовленості в процесі виконання ігрових вправ на уроках фізичної культури

Так, вольові якості першої групи в учнів з низьким рівнем ігрової підготовленості оцінюються в різних вікових періодах від 3,2 до 3,6 бала, в учнів з середнім рівнем – від 3,6 до 3,9 бала, а в учнів з високим рівнем – від 3,8 до 4,2 бала.

Вольові якості другої групи в учнів з низьким рівнем ігрової підготовленості при виконанні ігрових вправ на уроках фізичної культури оцінюються в різних вікових групах від 3,2 до 3,8 бала, в учнів з середнім рівнем від 3,8 до 4,1 бала, а в учнів з високим рівнем ігрової підготовленості – від 4,09 до 4,8 бала. Тобто найбільша різниця в оцінках вольових якостей складає за п'ятибальною системою 1,6 бала.

Таким чином, можна впевнено говорити, що найбільш значущим чинником для прояву вольових якостей учнів загальноосвітньої школи в процесі навчально-фізкультурної діяльності є рівень спеціальної підготовленості в конкретному виді фізичних вправ. Учні з більш високим рівнем підготовленості до конкретної діяльності, в нашому випадку до виконання ігрових вправ, відчувають себе більш впевнено, діють сміливіше, ініціативніше, наполегливіше, проявляють більшу витримку і самовладання.

Одержані нами результати дослідження свідчать про те, що рівень вольового розвитку учнів загальноосвітньої школи, рівень прояву особистісної рішучості більшою мірою залежить від готовності учнів до конкретної діяльності. Тому можна стверджувати, що основним чинником, який обумовлює і забезпечує формування вольових якостей як основних

складових особистісної рішучості, є сама діяльність. На уроках фізичної культури це навчально-фізкультурна діяльність, тобто процес оволодіння руховими навичками, підвищення рівня фізичних якостей. Можна вважати, що саме систематична, напружена і успішна діяльність з поступовим підвищенням труднощів, приростом особистісних досягнень є основою для вольового розвитку учнів загальноосвітньої школи.

Висновки. В результаті теоретичного аналізу проблеми волі можна впевнено говорити, що в основі вольової поведінки знаходиться прийняття людиною в результаті складної інтелектуальної роботи рішення про дію. Саме прийняття рішення в результаті «боротьби мотивів» є проявом особистісної рішучості, проявом волі. Прийняття рішення про дію в результаті роздумів і подумкового аналізу зовнішніх і внутрішніх умов досягнення мети, її значущості для суб'єкта є основною функцією волі. Таким чином, в нашому розумінні воля і особистісна рішучість – це одне й те ж. Прояви особистісної рішучості пов'язуються з вольовими якостями людини. Так, необхідність самостійного прийняття рішення про дію потребує прояву самостійності. Відповідальність за прийняте рішення і за результат його виконання потребують певної сміливості. Реалізація прийнятих рішень в процесі діяльності вимагає прояву цілеспрямованості, наполегливості, ініціативності та інших. Таким чином, ми вважаємо, що сукупність вольових якостей суб'єкта є однією з основних складових його особистісної рішучості. Тому рівень прояву вольових якостей фактично відображає здатність до прояву особистісної рішучості.

Аналіз отриманих даних показує, що експертні оцінки вольових якостей першої і другої групи в учнів загальноосвітньої школи помітно відрізняються. Так, учні від 8 до 17 років, які мають різний рівень фізичного розвитку суттєво не відрізняються за показниками вольових якостей першої групи (наполегливості, витримки, самовладання). В той же час, незалежно від віку, в учнів з високим рівнем фізичного розвитку вольові якості другої групи (сміливість, рішучість, ініціативність) оцінюються значно вище, ніж в учнів з низьким і середнім рівнем фізичного розвитку. Різниця в більшості випадків складає від 0,3 до 0,6 бала за п'ятибальною системою. В зв'язку з цим можна вважати, що в усіх вікових групах учні з високим рівнем фізичного розвитку почувають себе більш впевнено, діють сміливіше, рішучіше, ініціативніше. Такі вольові якості як наполегливість, витримка, самовладання не мають прямої залежності від рівня фізичного розвитку. Можна вважати, що основним чинником, який обумовлює і забезпечує формування вольових якостей як основної складової особистісної рішучості, є сама діяльність. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективними є такі напрямки подальшої роботи: вивчення інших складових особистісної рішучості (теоретична, психологічна готовність до діяльності,

мотивація, інтелект, моральні якості) та їхнього значення для вольового розвитку людини, для формування здатності до прийняття розумних рішень про власні дії в конкретних ситуаціях навчально-тренувальної діяльності.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Наукове видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Артюшенко А.О. Потенціал фізичної культури та спорту щодо формування волі та вольових якостей учнів. *Наука і техніка сьогодні*. №13(27). 2023. С.427-438.
3. Артюшенко А. О. Формування в учнів загальноосвітньої школи особистісної мобільності у процесі фізичного виховання: монографія – Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2011. – 394 с.
4. Масол В. В. Виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою: Дис. д-ра філос. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2023.
5. Бех І. Д. Від волі до особистості. – К.: Либідь, 1995. – 202 с.
6. Артюшенко А. О. Виховання вольових якостей в учнів середнього шкільного віку в процесі занять фізичною культурою: Автореф. дис...канд. пед. наук. – К., 2003. – 20 с.

References:

1. Beh I.D. (2003). *Vykhovannia osobystosti*[Personality education]. *Naukove vydannia «Lybid» - Scientific edition «Lybid»*, 280 s.[in Ukrainian].
2. Artyushenko A.O. (2023). *Potentsial fizychnoi kultury ta sportu shchodo formuvannia voli ta volovykh yakosteï uchniv.*[The potential of physical culture and sports in the formation of the will and volitional qualities of students]. *Nauka i tekhnika shohodni - Science and technology today*, 13(27), 427-438 s. [in Ukrainian].
3. Artyushenko A.O. (2011). *Formuvannia v uchniv zahalnoosvitnoi shkoly osobystisnoi mobilnosti u protsesi fizychnoho vykhovannia* [Formation of personal mobility in students of a comprehensive school in the process of physical education]. *monograph - Cherkasy: publisher Chabanenko Yu. A.*, 394 s. [in Ukrainian].
4. Masol V.V. (2023). *Vykhovannia rishuchosti starshoklasnykiv u protsesi zaniat fizychnoiu kulturoiu* [Education of high school students' determination in the process of physical]. *Ph.D. of Philosophy*, Institute of Educational Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv. [in Ukrainian].
5. Bekh I.D. (1995). *Vid voli do osobystosti* [From will to personality]. *Kyiv: «Lybid»*, 202 s. [in Ukrainian].
6. Artyushenko A.O. (2003). *Vykhovannia volovykh yakosteï v uchniv serednoho shkilnoho viku v protsesi zaniat fizychnoiu kulturoiu* [Education of willpower in middle school students in the process of physical education]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].